

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Žaklina Grgić

URBANOGEOGRAFSKI RAZVOJ BERLINA

Prvostupnički rad

Mentor: doc.dr.sc. Vedran Prelogović

Ocjena: _____

Zagreb, 8. rujna 2017.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Urbanogeografski razvoj Berlina

Žaklina Grgić, JMBAG: 0119029970

Preddiplomski sveučilišni studij *Geografija*; smjer: *istraživački*

Izvadak: Glavnom gradu Savezne Republike Njemačke danas nepobitno raste važnost u nacionalnom i globalnom poimanju. Grad osnovan u 13. stoljeću prostorno i demografski se širio nekoliko stoljeća zaredom, a paralelno s time se gospodarski i prometno razvijao. Događaji tijekom prošlog stoljeća, prvenstveno 2. svjetski rat, ostavili su grad s katastrofalnim posljedicama (Berlinski zid kao glavna kočnica razvoja) i time zaustavili njegov ravnomjeran razvoj te je upitno koliko će vremena još proteći prije nego li Berlin povрати svoju snagu koju je imao na početku 20. stoljeća. Kao takav, Berlin sa svojom jedinstvenom prošalošću predstavlja zanimljivo polazište za istraživanje njegovog urbanogeografskog razvoja.

U okviru istraživanja početnu točku predstavlja uvodni dio u kojemu se objašnjavaju geografska obilježja prostora. U drugoj se cjelini daje pregled etapa historijskogeografskog razvoja grada od njegovog osnutka do danas. Naglasak je na 20. stoljeću, koje je imalo neizbrisiv trag na razvoj Berlina. Na kraju se analizira današnje stanje te planovi za daljnji razvoj u budućnosti, kao i položaj Berlina u globalnom kontekstu.

Cilj rada je istražiti kako su povijesne (ne)prilike modificirale evoluciju grada, s posebnim osvrtom na utjecaj političkih faktora. Metode rada uključit će pregled i analizu dostupne znanstvene i stručne literature i odgovarajućih statističkih izvora.

26 stranica, 11 grafičkih priloga, 1 tablica, 19 bibliografskih referenci, 31 izvor; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Berlin, povijesni kontekst, urbani razvoj, Berlinski zid, kreativne industrija

Voditelj: doc. dr. sc. Vedran Prelogović

Tema prihvaćena: 11.04.2017.

Datum obrane: 08.09.2017.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Bachelor Thesis

Urbangeographic Development of Berlin

Žaklina Grgić, JMBAG: 0119029970

Undergraduate University Study of *Geography: course: research*

Abstract: The main city of the Federal Republic of Germany is undeniably growing in importance both in the frames of national and global perspective. The city, founded in the 13th century, had spatially and demographically expanded for several centuries in succession, and at the same time, it developed its traffic and economy. Events that occurred during the last century, primarily the World War II, left the city with catastrophic consequences (the Berlin Wall as the main brake on development) and halted its smooth development. For this reason it is questionable how long will it take before the city of Berlin returns its strength as it had at the beginning of 20th century. Having that in mind, Berlin with its unique past represents an interesting starting point for exploring its urban-geographic development.

Within the survey, the starting point is an introductory part that explains the geographical features of the space. In the second part, there is given an overview of Berlin's history since its foundation to this day. The emphasis is put on the 20th century, which had an indelible mark on the development of the city. Finally, there is an analysis of the present situation and plans for further development, as well as Berlin's position in the global context.

The aim of the paper is to investigate how historical circumstances modified the city's evolution, with reference to the influence of political factors. Methods of work will include a review and analysis of available scientific and professional literature and relevant statistical sources.

26 pages; 11 figures; 1 table; 19 references; 31 sources; original on Croatian

Keywords: Berlin, historical context, urban development, Berlin Wall, creative industries

Supervisor: Vedran Prelogović, PhD, Assistant Professor

Thesis submitted: April 11 2017

Thesis defense: September 8 2017

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Geografska obilježja Berlina	2
3. Prostorni razvoj Berlina do 20. stoljeća	4
3.1. Teorijski okvir	4
3.2. Osnutak i stanje do 1701. godine	4
3.3. Promjene u razvoju do polovice 19. stoljeća	7
3.4. Hobrechtov plan iz 1862. godine	9
4. 20. stoljeće – Berlin postaje svjetski grad (uspon i pad Berlina)	11
4.1. Ubrzani razvoj na početku stoljeća	11
4.2. Berlin između dva svjetska rata	13
4.3. Berlinski zid kao dioba Istoka i Zapada	14
4.4. Pad Berlinskog zida	17
5. Berlin kao globalni grad	20
6. Zaključak	23
7. Popis literature	24
8. Popis izvora	25

1. UVOD

Savezna Republika Njemačka je jedna od dominantnih država na svijetu, a o njezinoj gospodarskoj i političkoj važnosti svjedoči i činjenica da je članica skupine G8. Iz toga se lako da navesti na zaključak kako je država visokorazvijena te da se to odražava i u njezinoj urbanoj mreži. Točno je da je urbana mreža u ovom slučaju dobro i pravilno razvijena, no postoje velike razlike između razvijenosti pojedinih gradova. Upravo zato je zanimljiv primjer Berlina, koji kao glavni grad predstavlja važno središte u raznim pogledima, ali opet nije toliko razvijen kao glavni gradovi nekih ostalih europskih zemalja koje su isto članice skupine G8 poput Londona ili Pariza. Razlog zaostajanja Berlina za tim gradovima je svakako 20. stoljeće i događaji koji su ostavili katastrofalne posljedice na grad. Berlin se danas nastoji ekonomski stabilizirati te podići svoju važnost i prepoznatljivost brojnim financijskim ulaganjima i razvojem novih područja poput kreativnih industrija.

U radu se detaljno istražuje razvoj grada od njegova osnutka do danas, pritom sagledavajući faktore koji su pozitivno i negativno utjecali na njegov razvoj. Također, na kraju rada je predstavljena kratka analiza opravdanosti naziva Berlina globalnim gradom.

2. GEOGRAFSKA OBILJEŽJA BERLINA

Glavni i najveći njemački grad smješten je na sjeveroistoku Savezne Republike Njemačke, iz čega odmah proizlazi kako nije u geografskom srcu države te zbog toga ima diferencirane prometne veze i drugačiji razvoj od ostatka države. Nalazi se u području Sjevernonjemačke nizine na prosječno 35 metara nadmorske visine, a najviša točka u cijelom gradu iznosi 66 metara iznad razine mora (URL 1). Na oko 200 km sjeverno od grada je izlaz na Baltičko more. Zbog blizine mora na sjeveru, ali i zbog ravnice koja se pruža zapadno prema Atlantskom oceanu do kojeg nema većih reljefnih barijera, okolne morske površine utječu na klimu grada. To se ponajviše očituje u količini padalina tijekom cijele godine, čiji prosjek iznosi 570 mm godišnje, s maksimumom u lipnju i kolovozu (URL 2). Zimi je snijeg uobičajena pojava. Ravnica se nastavlja i na istok, pa se zbog toga zimi osjeća prodiranje hladnog zraka koji dodatno snižava temperaturu. Prosječna godišnja temperatura iznosi 9° C, no razlika između najtoplijeg i najhladnijeg mjesec iznosi oko 20° C. Temperature ispod ništice zimski su standard, pa je tako siječanj najhladniji mjesec s prosjekom od -1° C, dok je srpanj najtopliji s prosjekom od 19° C (URL 2). Takva klima je prema Köppenovoj klasifikaciji određena tipom Cfb – umjerenom toplom vlažnom klimom s toplim ljetom. Geološki gledano, reljef područja oblikovan je riječno-ledenjačkim djelovanjem pri glačanju i dubljenju terena kojim teku rijeke, od kojih je najvažnija Spree koja teče kroz grad te ga dijeli na brojne otoke. Od ostalih rijeka koje teku kroz grad, značajnije su Havel i Dahme poradi jezera. Glacijalni razvoj reljefa uvjetovao je i nastanak brojnih jezera u gradu i okolici, od kojih su najpoznatija Wannsee, Tegel i Krumme Lanke, koja danas služe pretežno u turističko-rekreacijske svrhe. Berlin je specifičan i po tome što veliki udio grada čine zelene površine uglavnom prekrivene šumama koje su pretvorene u parkove. Primjer je vidljiv na bivšem aerodromu Tempelhof koji se danas ne koristi te je otvoren za javnost kao park te mjesto za razvoj urbanih vrtova. Ukupna površina grada iznosi 891.69 km² (URL 3). Grad danas broji 3 593 000 stanovnika i ima visoku gustoću naseljenosti od 3 809 st/km², što Berlin čini drugim najnaseljenijim gradom unutar Europske unije. Sagleda li se metropolitansko područje Berlin-Brandenburg, brojka se diže na 5 800 000 stanovnika te tada zauzima sedmo mjesto (URL 4). Grad je podijeljen na 12 okruga (*Bezirke*) te je sastav stanovništva mješoviti s velikim udjelom stranaca među kojima je posebno istaknuta turska manjina. Kao jedan europski grad, posebno je zanimljiva religijska struktura stanovništva, prema kojoj se čak 60% stanovništva izjašnjava kao nereligiozno, 31% kršćani, 8% muslimani te 1% ostalih (URL 5). Često je slučaj kako je glavni grad neke države ekonomski najjači grad

te općenito najrazvijeniji. Ipak, u Njemačkoj to nije slučaj te mnogi gradovi prvenstveno iz zapadnog dijela države imaju bolje ekonomsko stanje od samog Berlina. Prema upravnoj podjeli, od 16 saveznih zemalja Njemačke, Berlin nakon ujedinjenja 1990. godine čini zasebnu, koja je u potpunosti okružena saveznom državom Brandenburg. Grad je danas političko središte države u kojem se nalaze parlament i ostala upravna tijela.

3. PROSTORNI RAZVOJ BERLINA DO 20. STOLJEĆA

3.1. Teorijski okvir

Prije samog prikaza razvoja grada Berlina, vrijedi objasniti važnost uloge geografa u proučavanju njegova razvoja, pa tako i u njegovu planiranju. Same definicije grada mijenjale su se kroz povijest, a i danas su različite ovisno o kulturnom stajalištu struke koja ga oblikuje. U sklopu geografije općeprihvaćena definicija je: „Grad je kompaktno izgrađeno veće naselje u čijim sekundarnim i tercijarnim djelatnostima radi veći udio radno aktivnog stanovništva i to ne samo za vlastite potrebe, već i za potrebe stanovništva šireg prostora.“ (Vresk 2002a: 7). Glede povijesnog slijeda, područje rada s tog aspekta ulazi u domenu urbane historijske geografije, odnosno historijske urbane geografije. Podaci koji se koriste povijesnog su karaktera, a metoda je geografska, u vidu proučavanja promjena koje se manifestiraju u prostoru te detektiranja uzroka tih promjena. Prošlost je ključ razumijevanja sadašnjosti te se ta činjenica ogleda i u prostornoj strukturi nekoga grada na sve tri razine – morfološkoj, funkcionalnoj te socijalnogeografskoj strukturi (Vresk, 2002b). Početkom 20. stoljeća urbana morfogeneza je bila ključna stavka proučavanja unutar urbane geografije. Nakon Drugog svjetskog rata, znanost se općenito počela manje bazirati na promatranju prošlosti te se više okretala budućnosti. Manji značaj pridodaje se povijesnom aspektu, a grane poput prostornog planiranja počinju biti dominantne. Iako je svaki grad priča za sebe, svako razdoblje povijesti sa sobom nosi i svoja obilježja. Na primjer, srednjovjekovna naselja su se razvijala oko crkve, imala su ulogu trgovišta i obrambene zidine te su paralelno s protokom vremena, ta naselja prerasla u gradove kako je broj stanovnika rastao (Horvat, 2015). Protokom vremena događaju se važni povijesni događaji koji uzrokuju obustavu dotadašnjeg rasta grada, odražavajući se u prvenstveno njegovim fizičkim i socijalnim slojevima. Iz toga je uočljiva potreba za interdisciplinarnim pristupom temi urbanogeografskog razvoja gradova, odnosno za geografima.

3.2. Osnutak i stanje do 1701. godine

Današnji Berlin nastao je iz brojnih većih naselja koja su se polako razvijala u glacijalnoj dolini duž rijeke Spree i na rubovima Teltow i Barnim platoa. Naselja su se gradila ovisno o prirodnim

faktorima, ponajviše hidrogeografskim. Kako bi se dobilo pogodnije tlo za agrarno iskorištavanje, krčile su se šume u okolici Berlina.

Prošlost Berlina seže u 13. stoljeće, kada se pojavljuju dva trgovačka naselja nazvana Berlin i Cölln sa suprotnih strana nasipa rijeke Spree. Kao službenu godinu osnutka grada dugo se vremena uzimala 1237. godina, kada su pronađeni prvi zapisi o spominjanju naselja Cölln. Ime Berlin se prvi put spominje kao ime naselja u dokumentima iz 1244. godine. Ipak, ti podaci su zadnjeg desetljeća opovrgnuti jer su pronađeni novi ostaci s područja Petriplatz, koji se nalazi u blizini današnjeg stare gradske vijećnice, iz 1183. godine, što Berlin čini onda 54 godine starijim nego što se prethodno mislilo (URL7). U početnom stadiju razvoja grada kroz prvih nekoliko desetljeća se grade samo obiteljske naseobine, dok se s gradnjom javnih građevina započinje ulaskom u 14. stoljeće. Sakralna građevina u danas najstarijem dijelu Berlina – Nikolaiviertel izgrađena je 1290. godine, a ta crkva nosi ime Nikolaikirche (DK Publishing, 2014). Dvije godine kasnije započeto je s izgradnjom druge crkve, Marienkirche. Te crkve gradile su se kao i u ostalim europskim gradovima tog razdoblja uz glavni trg cijelog naselja.

Sl. 1. Dvojno naselje Berlin - Cölln iz 1237. godine

Izvor: URL 6

S ciljem unaprjeđenja svojih trgovačkih mogućnosti i povećanja broja stanovnika, naselja Berlin i Cölln 1307. godine stvaraju svojevrsnu uniju za zaštitu i proširenje ostvarivih prava. Unija je služila samo za „vanjski svijet“, odnosno kako bi se grad sastavljeno od ta dva naselja

učinio većim i značajnijim među ostalim tad poznatim europskim gradovima. Među naseljima su i dalje postojale razlike, pa je tako svako naselje imalo vlastitu upravu i proračun, no to je bila javna tajna među građanima. Već se ovdje nazire kako naselje Berlin preuzima dominaciju jer je odnos prisutnih zastupnika na gradskim zasjedanjima bio 12:6, pa tako Cölln ima sve manju važnost (URL 7). U tadašnje vrijeme je Velika Hanza bila od iznimne važnosti za razvitak trgovine i međusobno povezivanje trgovaca, a 1360. godine Berlin-Cölln postaje njezinim članom. Potrebno je istaknuti kako se članstvo u Hanzi trebalo zaslužiti te je bila privilegija biti njenim dijelom, stoga su samo najjača trgovačka središta dobila priliku postati članovi (URL 8). Navedeno svjedoči o razvijenosti trgovine u ondašnjem gradu te je upitno bi li se grad ikada toliko razvio da je imao drugačiji put, odnosno da nije ostvario pravo pristupa Hanzi. Unatoč prvotnom zlatnom usponu, oko 150 godina kasnije, grad se povlači iz tog trgovačkog udruženja te svoje nade razvoja ulaže u druge aspekte osim trgovine. Do 15. stoljeća, Berlin-Cölln je od ostalih javnih zgrada imao tri gradske vijećnice, tri bolnice, nekoliko crkava i samostana te trgovački sud, a broj stanovnika dosegaio je okruglih 8 500 (URL 9). Sve javne građevine bile su smještene u središtu, dok su stambeni objekti bili oko njih te su se prostirali do rubova grada. Bogatiji slojevi živjeli su u središtu, a siromašniji prema rubovima naselja. Početkom novog stoljeća, dinastija Hohenzollerna dolazi na vlast na kojoj će i ostati narednih 500 godina. Vladar Friedrich II. ukida postojanje dvojnog naselja kako bi imao veći utjecaj i moć te stoga 1432. godine dolazi konačno i do službenog ujedinjenja prema svim zakonima, a uprava i proračun postaju jedinstveni. Kako je dinastija došla na vlast, tako su se gradile i rezidencijalne građevine prvotno u gradu, a kasnije i izvan njega. Primjer je gradska palača, čiji je kamen temeljac uz rijeku Spree postavljen 1443. godine, da bi sama palača bila završena 1716. godine kada poprima konačan izgled (URL 10). S ulaskom u 16. stoljeće, populacija grada broji oko 12 000 stanovnika. Najljepši gradski bulevar, Unter den Linden, građen je do polovice 17. stoljeća, a namjena mu je bila osmišljena za velike javne događaje (URL 11).

Veliki Tridesetogodišnji rat koji se odvijao u Europi 1618. do 1648. godine ostavio je svoj trag i u Berlinu. Grad nije imao obrambene zidine, a budući da je smješten u ravnici nije bilo većih reljefnih prepreka koje bi zaštitile stanovništvo, bio je lako dostupan. Posljedica rata je smanjenje broja stanovnika za pola. Kako se takve nedaće ne bi ponovile, odlučeno je sagraditi utvrde oko grada, čiji zajednički okvir ocrta konturu zvijezde. Grad počinje dobivati stanovništvo mehaničkim priljevom. Nekoliko zajednica svoje korijene u Berlinu vuku iz doba s kraja 17. stoljeća, primjerice zajednice Židova i Hugenota. Godine 1685. Friedrich Wilhelm izdaje Postdamski edikt kojim je u grad omogućena imigracija svim stanovnicima koji su

protjerani iz okolnih zemalja radi svoje vjerske pripadnosti (URL 12). Tako grad 1688. broji već 20 000 stanovnika, što je porast za 14 000 unutar samo 40 godina. Završetak stoljeća obilježen je izgradnjom nove palače na području Lietzenburga, koja je deset godina kasnije preimenovana u palaču Charlottenburg prema pokojnoj supruzi vladara Friedricha III. Počinju se graditi i prve važnije obrazovne ustanove, poput Pruske akademije likovnih umjetnosti na samom kraju 17. stoljeća.

3.3. Promjene u razvoju do polovice 19. stoljeća

Grad ulazi u novo stoljeće sa svojih 50 000 stanovnika. Tijekom vladavine dinastije Hohenzollera Berlin postaje prijestolnica carstva i sukladno tome se i radi na uređenju grada. Velika pažnja pridaje se natjecanju s ostalim važnijim europskim gradovima tog doba i zato glavni epitet svih građevina postaje njihova velebnost (Craig, 1998). Financije skupljane iz čitavog carstva mahom su se slijevale u Berlin te su se bez razmišljanja trošile na daljnju izgradnju grada, pritom ne mareći za estetsku sukladnost s već otprije izgrađenim građevinama. Odlika tog razdoblja je bila isticanje veličinom, pa su se gradile velike javne zgrade te široke i duge avenije. U gradskoj infrastrukturi javlja se novost u vidu postavljanja prve javne rasvjete, za početak duž avenija. Stvaraju se i veliki trgovi poput Alexanderplatza koji je prvo služio kao sajmište stoke, dok se brojni manji parkovi grade kao mjesta za provođenje slobodnog vremena tada pretežno viših slojeva berlinskoga društva. Iako je bogatija klasa imala brojne privilegije, neki su se parkovi počeli stvarati i za radničku klasu, no oni su bili slabije uređeni i stoga ne tako važni među stanovnicima kao kod bogatijeg sloja. Već u tom razdoblju zelene površine čine veliki udio u načinu korištenja gradskog zemljišta, a taj se omjer održao i do danas. Također, nastao je i zoološki vrt na pogodnom mjestu na zapadu grada u sklopu kojih se nalaze i manja jezera. Zbog takvog razvoja, grad se počinje širiti i u okolicu. Početkom 18. stoljeća, radi kuge koja se javila u Istočnoj Prusiji, osniva se bolnica izvan granica tadašnjega grada. Budući da je osnivanje bolnice spriječilo širenje kuge u grad i time spasilo živote brojnog stanovništva, 1727. godine ona dobiva naziv Charité te dalje djeluje za sve slojeve društva, iako je prvotno bila namijenjena siromašnjima. U Berlin i dalje dolaze stanovnici iz okolnih država i gradova kako bi izbjegli suđenja i kazne radi vjerske pripadnosti (Dirlmeier i dr., 1999). Sredinom 18. stoljeća tako nastanjuju jugoistočni dio grada koji je danas poznat pod nazivom Neukölln. To novo stanovništvo ostaje okupljeno zajedno, a služilo je kao i radna snaga za nove tvorničke pogone koji su se osnivali u istočnom dijelu grada, poput tvornice porculana i

manufakture vune. Od kulturnih sadržaja, sredinom 18. stoljeća gradi se i prva opera, dok gradska kazališta i muzeji nastaju par dekada kasnije. Današnji neprepoznatljiviji simbol grada Berlina, Brandenburška vrata, službeno su otvorena 1791. godine, s nadodanom kvadrigom 1793. godine. Raste važnost Berlina kao obrazovnog središta, pa tako uz knjižnicu 1810. godine nastaje najpoznatije berlinsko sveučilište, nazvano prema njegovom osnivaču Wilhelmu von Humboldt (URL 13). U ovom periodu dolazi i do početka snažnog razvoja prometa. Prva popločena cesta bila je gotova 1792. godine te je vodila iz grada prema Potsdamu, mjestu brojnih ljetnikovaca bogatog stanovništva. Pruga koja je povezivala Potsdam i Berlin završavala je na prvom otvorenom i time simbolično nazvanom kolodvoru u Berlinu, Postdamer Platzu. Javlja se i uspostava prvih stalnih linija javnog gradskog prijevoza. Za Berlin to je bilo 1846. godine kada se uvode prve autobusne linije, tada nazvanih omnibuseva. Paralelno s razvojem prometa, grad privlači sve više industrijskih poduzetnika koji ondje otvaraju svoje tvornice poput Simensa, Schwartzkopffa i AEG. Radi toga stanovništvo rapidno raste te sredinom 19. stoljeća broji 400 000 stanovnika. Ipak, kao rezultat industrijalizacije javlja se produbljivanje razlike između bogatih i siromašnih te se veliki dio gradskog budžeta počinje izdvajati u svrhu brige za stanovnike slabijeg ekonomskog statusa. Takva situacija u gradu izaziva neke od prosvjeda građana, koji rezultiraju i smrću.

Sl. 2. Bradenburška vrata 1850. godine

Izvor: URL 14

Par godina prije uvođenja prvog sustavnog plana za razvoj Berlina, uvodi se prvi sustav vodoopskrbe. Važno je za napomenuti kako osim mehaničkog priljeva stanovništva, gradska populacija raste i zbog uzastopnog proširivanja administrativnih granica grada.

3.4. Hobrechtov plan iz 1862. godine

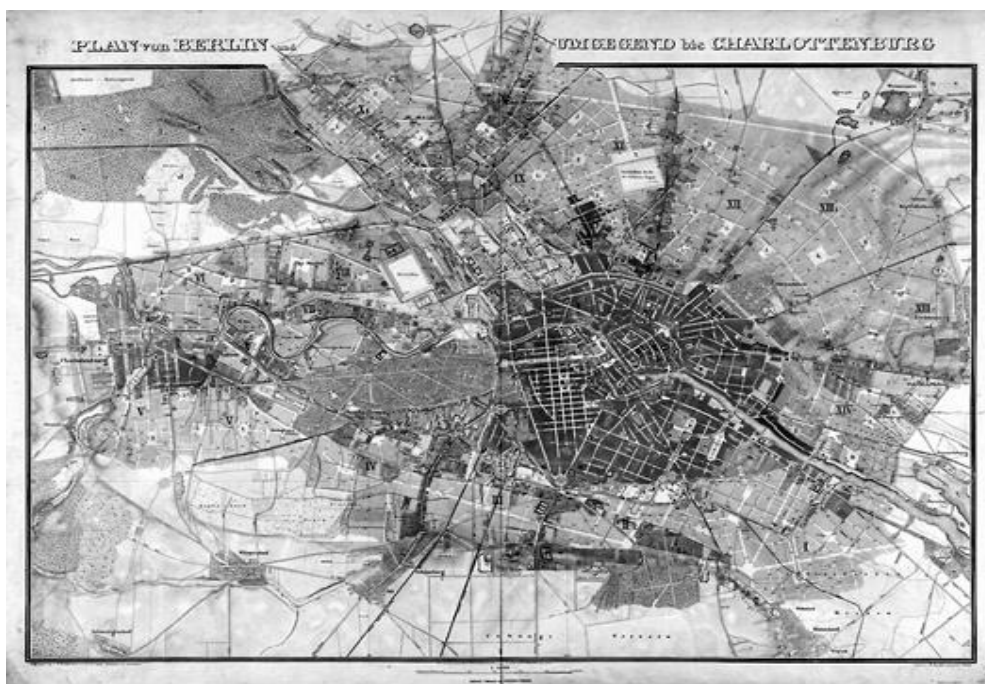
Hobrechtov¹ plan iz 1862. godine bio je prvi značajan plan razvoja grada Berlina, odnosno njegove urbane strukture. Plan se smatra začetnikom modernog Berlina, a prilikom nastanka bio je uvelike negativno kritiziran od brojnih arhitekata i kasnije urbanih planera, jer se ta znanstvena disciplina tada tek razvijala. Ipak, godinama nakon, počinje se na njega gledati sve više pozitivno te se i danas drži kao jedna važna osnova za razvoj grada. Prije njega, svaki distrikt grada planirao je vlastiti razvoj i taj plan podnosio caru, dok je ovaj plan prvi jedinstveni plan gradskog razvoja u kojemu se Berlin gleda kao cjelina. Prema ondašnjim zakonima iz 1855. godine, planovi su se izrađivali u mjerilu 1: 4 000 te 1: 6 250 (Bernet, 2004). Postojale su striktno odredbe koje su se trebale poštivati te mjesta za slobodu umjetničkog izražavanja nije bilo, što se kasnije ispostavilo kao lošija praksa te se stoljeće kasnije radi na uređenju već postojećih građevina. Svjesni života u vremenu iznimnih urbanih promjena, arhitekti su tu činjenicu nastojali uzeti u obzir prilikom lociranja određenih objekata i djelatnosti, pa su primjerice već tada postavljali tvornice uz željeznicu na rubovima grada. Uz njih su se gradili blokovi radničkih naselja, dok se željeznica širila radijalno iz grada, uz jednu zatvorenu cjelinu prozvanu Ring koja je u početku okruživala grad, a danas ograđuje središnji prostor grada. Određena je bila i visina zgrada putem *Bauordnung*², ali ne i oblici fasada, trgova ili širih ulica (Bernet, 2004). Zanimljivo je kako se već iz ovoga uočavaju nelogičnosti, jer ako se posvećivalo pažnje sitnim detaljima, kako je moguće da gledajući krupniji plan, na kraju plan izgleda nesređeno? Tijekom provedbe plana uvidjelo se kako se centar grada treba osloboditi od starih ruševnih zgrada i iskoristiti taj prostor za nove objekte, stoga su stari uništeni do kraja. Prigovori na Hobrechtov plan su upravo to isticali, kako su uništene neke povijesno važne građevine, iako je važno istaknuti kako njihovo uništenje nije bilo previđeno samim planom, već je to rezultat negativnih ekonomskih trendova i relokacije funkcija unutar grada. Ulice i blokovi trebali su se graditi prema ravnim linijama, iako se trebalo izbjegavati kopiranje Hausemanna i ostalih poznatijih ličnosti tog doba, kako bi Berlin imao jedinstvenu urbanu

---

¹ James Hobrecht (1825.-1902.) bio je urbani planer Prusije. Novost koju je nastojao uvesti su odvodni kanali u gradu te pojednostaviti scheme velikog grada kao što je Berlin (URL 30)

² Uredba, koja sadrži strukturne smjernice za statički proračun i izvršenje građevinskih projekata (URL 31)

strukturu. Pogreške, namjerne ili ne, događaju se svima, pa je tako i ovdje bio slučaj. Rezultat gradnje blokova je monotomija u urbanom pejzažu, a vezano s time i dehumanizacija. Razlika Berlina od ostalih gradova i dalje ostaje veliki udio zelenih površina u gradu, no problem je bio njihovo financiranje. Već tada ondje se javlja ideja o urbanim vrtovima, no kako je u sastavu stanovništva prevaga bila u sekundarnim djelatnostima umjesto primarnim, upitno je bilo tko je takve vrtove mogao uzdržavati. Važno je bilo u ulicama i zgradama osigurati dovoljan prodor svjetlosti, a uz to ulice napraviti dovoljno širokima kako bi omogućile cirkulaciju zraka. Pod zemljom, izgrađen je prvi sustav odvodnjavanja. Idejno je plan trebao umanjiti socijalne razlike, no zapravo ih je samo produbio. Razlike su mogle biti uočene u vrsti građevnog materijala, koji za razliku od visine zgrada nije bio predviđen zakonom. Blokovi zgrada radničkog stanovništva prozvani su kao *Mietskasernen*, čiji se naziv održao i kasnije. Smatrano je kako samo narušavaju estetski izgled grada. Danas, 150 godina kasnije, zaključeno je kako je to najpoznatiji gradski plan u Njemačkoj te da loša kvaliteta zgrada nije posljedica plana jer je plan većim dijelom ostao samo ideja koja poradi ratova u 20. stoljeću nije u potpunosti provedena u djelo. U tom periodu izgrađena je i nova gradska vijećnica, a Berlin 1871. godine postaje središtem njemačkog Reicha, čime opravdava svoj politički značaj, uz ekonomski zbog razvijene industrije, a smatra se još i znanstvenim centrom. Stanovništvo prvi put premašuje brojku od 1 milijuna 1877. godine, s time da već postoji razlika između centra i okolice.

Sl. 3. Karta grada iz 1862. godine

Izvor: URL 15

4. 20. STOLJEĆE - BERLIN POSTAJE SVJETSKI GRAD

4.1. Ubrzani razvoj na prijelazu stoljeća

Razdoblje najvećeg razvoja Berlina bilo je na prijelazu s 19. u 20. stoljeće. Očitovalo se to i u naglom rastu broja stanovnika koji su dolazili raditi u glavni grad, iako nije samo siromašnije ruralno stanovništvo migriralo. Budući da je grad postao veoma utjecajan ne samo na europskoj, već i na svjetskoj političkoj sceni, dolaze i utjecajni ljudi iz visokog društva. Razvoj je označilo ujedinjenje Njemačke 1871. godine. Grad se nastavio administrativno širiti, sve dok se bogatije suburbane zone nisu odbile priključenje Berlinu (Arandjelovic, Bogunovich, 2014). Najveći poticaj razvoju dala je formacija željezničke mreže, kako međugradske, tako i podzemne željeznice, koja je među prvima u Europi. Krajem 19. stoljeća Berlin ulazi u 2. fazu industrijalizacije. Cilj izgradnje prometne (željezničke) mreže bio je smanjiti cijenu troškova prijevoza robe i putnika te povećati efikasnost. Glavne linije uspostavljene su kroz najnaseljenije dijelove. Tako primjerice Borchert i dr. (1987) navode da se 1877. godine uspostavlja prva kružna linija oko grada, a pet godina nakon i prva linija koja je povezivala istok i zapad Berlina. Nova mreža omogućila je stanovništvu da može stanovati izvan centra grada, u mirnijim dijelovima s više zelenila, i istovremeno raditi u matičnom gradu. Može se reći kako već tad započinje suburbani razvoj Berlina. Prve ideje o razvoju podzemne željeznice javljaju se u posljednjem desetljeću 19. stoljeća (Ahlfeldt, Wenland, 2011), a s elektrifikacijom pruge, ta se ideja ubrzo provodi u djelo. Godine 1902. otvorena je prva linija podzemne željeznice, od Ernst-Reuter-Platzaa do Oberbaumbrücke, linija koja je povezivala istočni i zapadni dio grada, a i danas čini veći dio linije U1. Sljedeće linije razvijale su se pretežno u zapadnom dijelu grada, sjecište je bio i ostao Wittenberg Platz – za linije U1, U2 i U3, gdje se početkom stoljeća otvara robna kuća KaDeWe u kojoj se prodaje razna luksuzna dobra iz cijeloga svijeta. Razvojem ekonomije otvara se sve više trgovina duž prostranih zelenih ulica, pa se od Wittenbergplatza širi Kurfürstendamm, koji je trebao predstavljati berlinski Champs-Élysées. Već tada uočljiva je distinkcija između zapadnog i istočnog dijela grada. Otvaranjem novih kazališta, opera i muzeja, grad samo potvrđuje svoj značaj kao kulturno-zabavno središte. Prateći događanja u svijetu, stanovnici Berlina nisu ostali pasivni, već su i oni izlazili na ulice i time jasno tražili svoja prava. Dobar primjer je 1890. godina kada je 1. svibnja nastao veliki pokret radničke fronte prema uzoru na Chicago. Kazališni kritičar tog vremena, Alfred Kerr, daje odlično zapažanje o Berlinu: „Berlin je bio uzbudljiv – njegovi skandali i zločini, njegovi

luksuzni kafići, povorke povodom obilježavanja rođendana Wilhelma I., kongres o ženskim pravima, trgovišni sajmovi koji su oslikavali repliku Starog Berlina, ukomponirani sa zgradama, trgovinama i lažnim starosjediocima. U zraku se stalno osjećala nervoza i drhtavost, pa ipak, osjećao se miris budućnosti.“ (Craig, 1998: 164). Prvi svjetski rat počinje 1914. godine i prati ga težak život u gradu, prvenstveno u vidu masovne gladi i prosvjeda.

Sl. 4. Promet u Berlinu početkom 20.stoljeća

Izvor: URL 16

Sl. 5. Križanje Unter den Linden i Friedrichstrasse 1905. godine

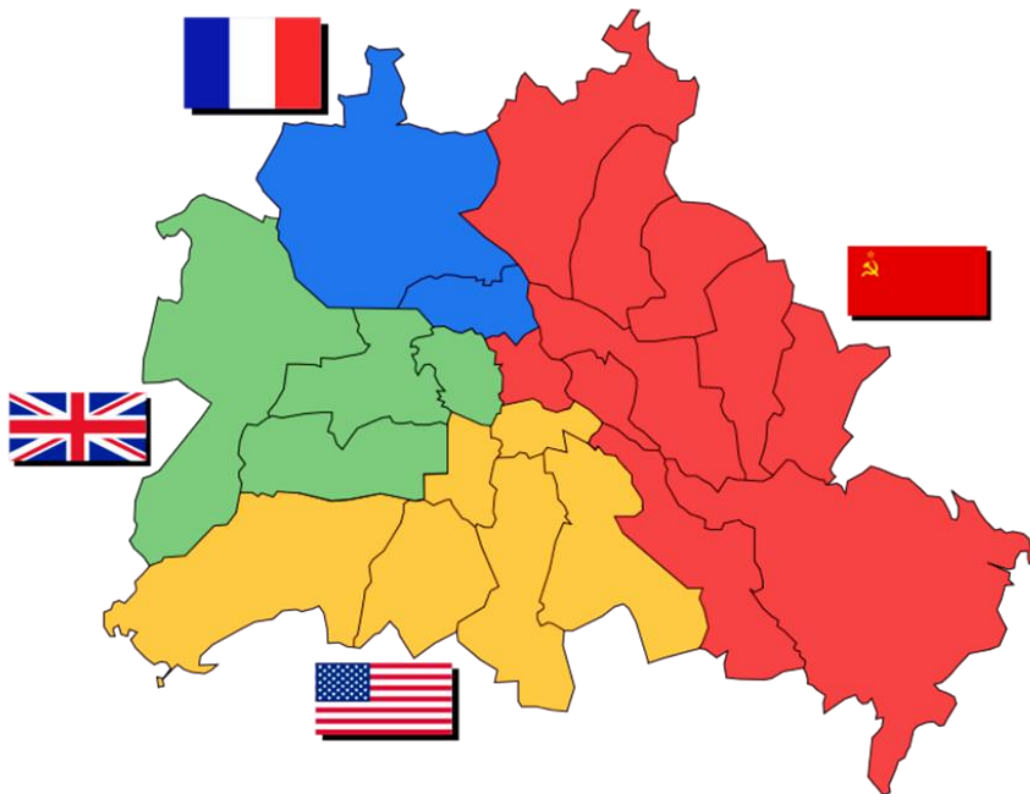
Izvor: URL 17

4.2. Berlin između dva svjetska rata

Prvi svjetski rat završava 11. studenog 1918. godine. Razdoblje koje slijedi je period vrlo brze modernizacije. Glavno obilježje grada postaju dimnjaci tvorničkih postrojenja te kroje konturu grada. Uz njih, tipične slike tog perioda predstavljaj dim koji se širi gradom iz industrije i željeznice, a uz to bilježi se porast broja stanovnika i sve veća užurbanost u kretanjama gradom. Tako 1925. godine grad već broji 4 024 286 stanovnika (URL 20). Oko grada se otvara i prva autocesta na svijetu i zračna luka Tempelhof, koja će kasnije biti od ključne važnosti za zapadni dio grada. Postavlja se kamen temeljac za izgradnju prve radio postaje. Berlin dobiva reputaciju „elektropolisa“ na najvećoj razini jer je grad među prvima u Europi dobio elektranu koja je dodatno ojačala značenje grada. Do kraja 1920-ih više od 50% kućanstava imalo je pristup električnoj energiji (Paenhuysen, 2010). U planiranju se više računa polagalo u daljnji razvoj grada, nego na važnost očuvanja prirodne sredine. Pojedini znanstvenici tog razdoblja već tad uočavaju taj problem te se pokreće snažna struja antiurbanizma. Za razliku od primjerice industrijski razvijene Velike Britanije, industrijalizacija u Njemačkoj se dogodila kasnije i u puno kraćem periodu, pa su i negativne posljedice bile jače uočljive. Dobar primjer opisa Berlina iz tog vremena je sljedeći: „Na svijetu nema toliko neumornog grada kao što je to Berlin. Sve se kreće. Svijetla na semaforima se neprekidno mijenjaju od crvenog preko žutog pa do zelenog. Osvijetljeni oglasi bliješte dramatičnom reprodukcijom poput obalnih svjetionika. Tramvaji se ljuljaju i zveckaju. Jaguar u zoološkom vrtu neprestano korača cijelu noć.“ (Nicholson, 1929:120). Ipak, niti Berlin nije zaobišla velika ekonomska kriza krajem desetljeća, a radi velike nezaposlenosti raste stopa kriminala u gradu, izbijaju brojni protesti u s ozlijeđenim i mrtvim. Ulaskom u naredno desetljeće (1930-te) broj nezaposlenih se ne smanjuje dok istovremeno političke tenzije između politički lijevo i desno orijentiranih stanovnika rastu. Godine 1933. Adolf Hitler preuzima vlast u Berlinu i Njemačkoj te se otvara Sachsenhausen, prvi koncentracijski kamp u okolini Berlina gdje su se smještali politički neistomišljenici. Iste godine se događa i prvi organizirani bojkot židovskih zaposlenika, u prvom redu liječnika i odvjetnika. Sljedeći važan događaj su Ljetne olimpijske igre održane 1936. godine. Povodom istih, izgrađen je olimpijski stadion koji je očuvan i danas, a to su ujedno i bile prve Olimpijske igre čiji se prijenos mogao pratiti putem televizije. Dvije godine kasnije dolazi do aneksije Austrije Njemačkoj te tako Berlin postaje glavni grad Velikog Njemačkog Reicha, odnosno Trećeg Reicha. U želji za daljnjim teritorijalnim širenjem, 1. rujna 1939. godine u Berlinu započinje Drugi svjetski rat objavom rata Poljskoj.

4.3. Berlinski zid kao dioba Istoka i Zapada

Sl. 6. Podjela Berlina na francuski, engleski, američki i ruski sektor za vrijeme Berlinskog zida

Izvor: URL 24

Razdoblje Hladnog rata (1945.-1991.) je osim izrazite napetosti u odnosima između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza imalo veliki utjecaj na političko i gospodarsko stanje u Europi, posebice u Njemačkoj. U toj su se zemlji najviše uočavale razlike tih dviju velesila u stavovima prema budućnosti Njemačke. Sovjeti su činili sve da njihov utjecaj u Istočnoj Europi opstane, što je bilo u suprotnosti s američkim planovima kojima se zahtijevala obnova, a ne ograničenje gospodarskog razvoja Njemačke (Painter, 2002: 11, 30). Sovjetski odgovor na ideju Zapada o ujedinjenju triju okupacijskih zona u Njemačkoj bila je blokada prometnica prema Berlinu (lipanj 1948. – svibanj 1949.). Reakcija zapadnih saveznika bila je uspostava zračnog mosta kojim su stanovnicima Berlina dostavljane namirnice i životne potrepštine. Sovjetska blokada nije uspjela i zapadni saveznici su ujedinili svoje tri okupacijske zone te 1949. godine stvorili Saveznu Republiku Njemačku. Ubrzo je SSSR u okviru svoje okupacijske zone stvorio Demokratsku Republiku Njemačku čime je Berlin podijeljen na istočni i zapadni dio (Painter, 2002: 40). Nastala podjela neprestano je dovođila do novih

izazova u međusobnim odnosima američke i sovjetske diplomacije. Berlinska kriza očituje se u Hruščovljevom ultimatumu Zapadu 1958. koji su Saveznici odbili jer je Zapad smatrao Berlin uporištem koje predstavlja „neprocjenjiv obavještajni promatrački položaj i operativnu bazu“ (Painter, 2002: 78-79). Zbog stalnih razmirica između Istoka i Zapada oko Berlina, taj grad se može smatrati kao kulminacija Hladnog rata koja je svoj fizički oblik dobila 13. kolovoza 1961. izgradnjom Berlinskog zida kojim je razdijeljen Istočni i Zapadni dio grada. Zid je bio visine 4 metara i duljine 45 kilometara kroz Berlin. Zgrade koje su se nalazile u blizini Zida bile su ili srušene ili je bilo onemogućen pogled kroz prozor na drugu stranu zida. Tako je dio grada uz Zid postao tzv. „ničija zemlja“ ili „zona smrti“ (URL 27). Glavna prijelazna točka bila je Checkpoint Charlie koja se nalazi na križanju Friedrichstrasse i Zimmerstrasse te je danas jedna od turističkih atrakcija.

Nedostatak demokracije i gospodarska zaostalost bili su glavni razlozi za bijeg stanovništva Demokratske Republike Njemačke na Zapad, kako prije, tako i nakon izgradnje Zida, a uzrokovali su velike demografske promjene. Prema neslužbenim podacima, oko 100 000 ljudi je pokušalo prebjeći s Istoka na Zapad, a od toga je samo njih 5-10% uspjelo. Ostali su bili uhvaćeni i poslani u jedan od koncentracijskih kampova na Istok ili su dobili neki oblik kazne. Važnost Zida očituje se u izjavi Richarda von Weizsackera prema kojoj će „njemačko pitanje ostati toliko dugo otvoreno koliko će Brandenburška vrata ostati zatvorena“ (Dirlmeier i dr., 1999: 260). Unatoč naznakama detanta 1971., odnos Sovjeta i Amerikanaca i dalje je bio vrlo napet. U hladnoratovskom razdoblju došlo je do „zamrzavanja karte za naredna četiri desetljeća“ (Tuathail i Dalby, 2007: 77) koje se očitovalo u neprestanom produbljivanju napetosti i antagonizma između dviju velesila. Hladni rat je dokaz isprepletenosti unutardržavnog političkog sustava i svjetskog političkog sustava jer jedan nužno utječe na drugi i time dolazi do promjena na globalnoj razini te je upravo zbog toga Berlinski zid glavni simbol tog razdoblja, kao i njegova kraja.

Sl.7. Faze razvoja grada tijekom Zida

Izvor: Hofmeister, 1990.

Razvoj grada u tom periodu ne može se pratiti za grad kao jedinstvenu cjelinu, već se posebno treba gledati Istok, a posebno Zapad. Samo značenje riječi razvoj može biti i pozitivno i negativno, tako je u ovom slučaju ono bilo negativno za istočni dio grada, a pozitivno za zapadni dio. Brigu o Istoku je u svoje ruke preuzeo bivši SSSR te je socijalizam glavno obilježje tog razdoblja. Prostrane avenije za velika okupljanja i parade bile su temelj, a imena su dobivala po socijalističkim vođama (Azaryahu, 1986). Neke su ostale i danas, poput avenije Karla – Marxa. Neke avenije poput primjerice Sonnenalle (Avenija Sunca) su dobile nove, apolitičke nazive nakon pada Zida. U gradskim parkovima, npr. Treptower park, postavljeni su spomenici socijalizmu sa crvenim zvijezdama kao glavnim simbolima. Nakon pada zida kipovi socijalističkih vođa su srušeni, ali su ostali spomenici ostavljeni u svrhu povijesne baštine. Za Istok je vrijedilo pravilo jednakosti i nepostojanje privatnog vlasništva te je bila ograničena sloboda kretanja. Stambene prostore je dodjeljivala državna vlast i često se čekalo po nekoliko godina. U obnove postojećih zgrada se nisu ulagala dodatna novčana sredstva. Nove zgrade su se gradile planski i težilo se tome da budu što veće. Automobile je bilo teže dobiti te su bili jedinstveni modeli, tako je Trabant postao simbol Istočnog Berlina. Promet se razvijao u pogledu autobusnih i tramvajskih linija, a linija podzemne željeznice U1 koja je prije Zida bila jedina takva koja je povezivala Istok i Zapad grada bila je obustavljena.

Zapadni dio grada je bio podijeljen na francuski, britanski i američki sektor (od sjevera prema jugu, sl.6.). Taj dio grada se sveukupno nastavio razvijati te iako je bio podijeljen na tri dijela, razlike među njima nisu bile očite niti su danas očite. Jedino je vidljiva sveukupna razlika u pogledu pozitivnog napretka u odnosu na Istok. Ovdje nisu postojali striktno propisani zakoni o gradnji stambenih objekata te je privatno vlasništvo bilo dozvoljeno. Radi toga se očituje mnogo veća sloboda u arhitektonskim stilovima. Polagalo se računa na to da se ostavi dovoljno prostora za zelene površine. Stanovnici Zapada mogli su prelaziti u istočni dio grada, no većina ih tu „povlasticu“ nije koristila jer su bili svjesni da jednom kad pređu na Istok vladaju druga pravila, a postojala je mogućnost da se više ne vrate na Zapad. Uz to, nije postojao policijski sat koji je označavao vrijeme nakon kojeg su kretanje po ulici bile zabranjene. Nije postojalo ograničenje za broj automobila po stanovniku te isto tako sloboda kretanja nije bila ograničena. Promet se na ovoj strani grada pozitivno razvijao te se dosta ulagalo u daljnji razvoj kako nadzemne, tako i podzemne željeznice. Manje se ulagalo u razvoj tramvaja te je danas on i dalje prevladavajući oblik prometa u istočnom dijelu grada. Problem je bio nedostatak zračnih luka jer su glavne podjelom ostale u Istočnom dijelu grada. Ipak, zračna luka Tempelhof na jugu grada služila je i kao baza za vojne zrakoplove američkog sektora. To je bilo od iznimne

važnosti jer bi u razdobljima blokade Zapad ostao bez esencijalne robe koja je dolazila zračnim putem. Danas Tempelhof više nije u funkciji. Telekomunikacijski promet se bolje razvijao u ovom dijelu grada. Industrija je potpomagala daljnji napredak. U zapadni dio grada je dolazila internacionalna roba te su se otvarale razne trgovine sa svjetski poznatim markama. Svi trgovački centri bili su u tom dijelu grada. Slobodno se može reći kako je Zapad slijedio trend razvoja ostalih svjetskih gradova koji su bili od veće važnosti. Dodatna razlika bila je sloboda vjeroispovijesti, pa se i danas ondje očituje više različitih religijskih objekata nego na Istoku. Migranti koji su dolazili naseljavali su rubne dijelove grada, pretežito sjever oko područja Reinickendorf do Alt Tegela, koji je ostao naseljen pretežno turskom manjinom. Iako je grad u periodu Zida bio od male turističke važnosti, turisti koji su dolazili u posjetu dolazili su pretežito na Zapad. Jedan od primjera turističke zabilješke iz tog razdoblja je sljedeći: „Posjetio sam Zapadni Berlin nekoliko puta tijekom ranih 80-ih, dolazio sam i avionom i vlakom. Bila su to specijalna iskustva – grad je bio naveliko izgrađen – njegovi moderni i povijesni dijelovi su se međusobno ispreplitali, neupitno je bio industrijsko središte Europe iako su čak 75% činile zelene površine. Bila su to iskustva za pamćenje iz mnogo razloga (...). Osim zadivljujućih prizora i zvukova Berlina, značajka koja je nadjačala sve bila je tenzija koja se neupitno osjetila svaki put kad bi se netko približio Zidu. To nije bila imaginacija, bilo je stvarno i iskreno zastrašujuće.“ (URL 28).

4.4. Pad Berlinskog zida

Sve veće nezadovoljstvo naroda unutar SSSR-a i istočnog bloka te Gorbačovljeva politika zalaganja za demokratski poredak rezultirala je masovnim demonstracijama krajem 1989. Točno mjesec dana nakon velikih demonstracija u Leipzigu, 9. listopada 1989., 9. studenog 1989., srušen je Berlinski zid, a s njime i ukinuta podjela na dvije Njemačke. Stoga se može govoriti o svojevrsnoj „političkoj revoluciji koja je postala nacionalna revolucija“ te je formalno ostvarena 3. listopada 1990. kada je Demokratska Republika Njemačka pristupila Saveznoj Republici Njemačkoj (Dirlmeier i dr., 1999: 287). No, prava revolucija u novonastaloj državnoj tvorevini tek je trebala doći, a njezino ostvarenje predstavljat će izazov sveukupnom njemačkom stanovništvu zbog velikog društveno-političkog jaza između hladnoratovskih velesila – SAD-a i SSSR-a. Tri najznačajnije posljedice pada Zida su sljedeće: 1. to je bio početak kraja Hladnog rata između Istoka i Zapada, koji je okončan 1991. godine, 2. simbol je pada blokovske podjele u Europi, i 3. socijalna komponenta, obitelji koje su bile

razdvojene Zidom se konačno mogu ponovo ujediniti, kao što se i sama Njemačka tada ujedini. Berlin je ponovo postao glavni grad Savezne Republike Njemačke, čime su se stvorili novi izazovi. Nakon gotovo 30 godina diferenciranog razvoja Istoka i Zapada, gradska infrastruktura se trebala ujediniti, dok su se funkcije parlamenta trebale urediti u što kraćem vremenu. Radi toga je 17. lipnja 1993. godine donesen program pod nazivom „Razvojni program glavnog grada Berlina – parlament i vladin okrug“ u kojem su bile postavljene točke razvoja u političkom smislu, urbani planovi i tranzicija grada u glavni grad. Ipak, planom je i dalje bio predviđen dvostruki razvoj grada – zapadni Spreebogen te istočni Spreeinseln. Nakon detaljnih rasprava između predstavnika države i predstavnika grada, istaknuto je 5 glavnih ciljeva (URL 29):

- a) Ravnomjerna integracija parlamenta i vlade, državnih ureda i ostalih institucija u centar Berlina, praćeno razvojem ključnih kulturnih, akademskih i komercijalnih usluga
- b) Integracija federalnih ureda u povijesno utvrđene gradske strukture kako bi se izbjegle monofunkcionalne gradske četvrti
- c) Praktične funkcije parlamenta njegovim smještajem u centru grada
- d) Gradnja i proširenje prometne i tehničke infrastrukture, ulaganje u ekološki osviješten razvoj grada, kao i očuvanje te zaštita zelenih površina u gradu
- e) Proširenje i stabilizacija stambenih objekata.

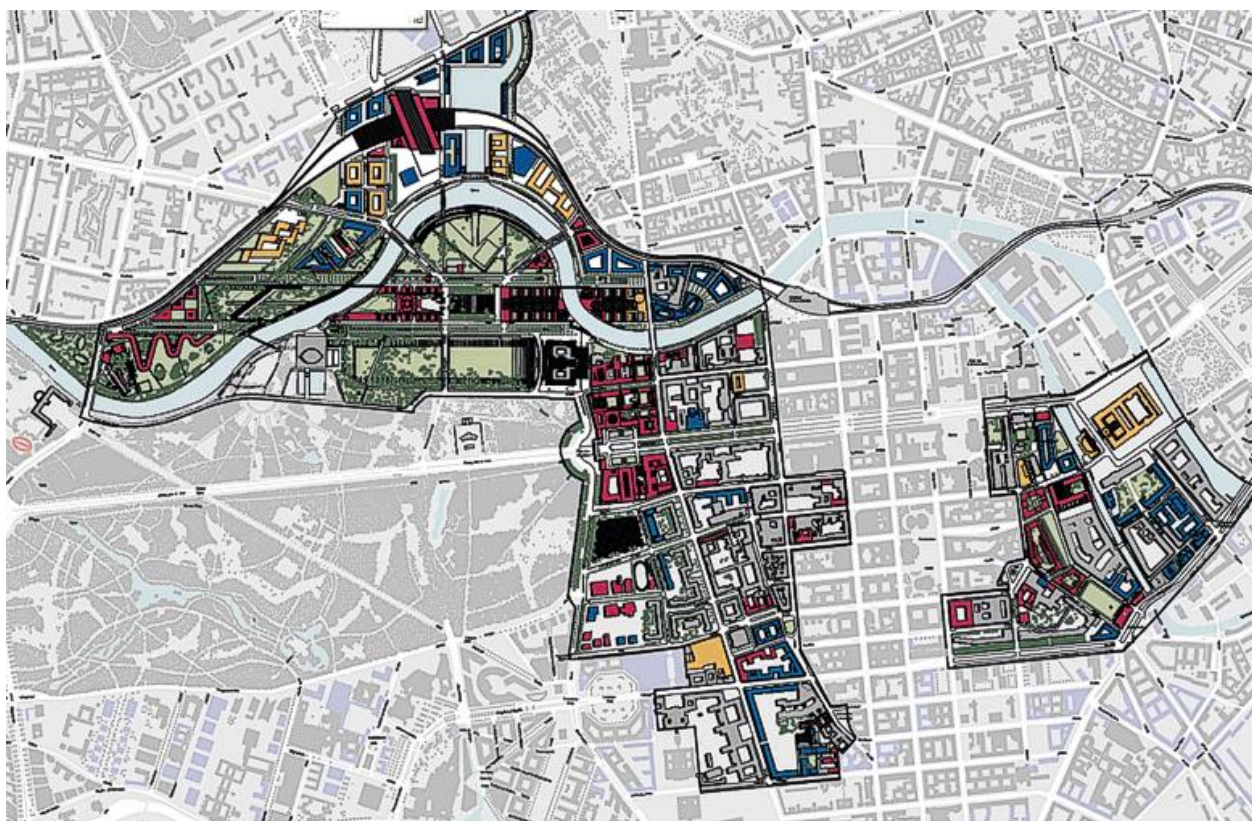
Sl.8. Pad Berlinskog zida 9. studenog 1989. godine

Izvor: URL 25

Tab.1. Brojčani prikaz migracija u/iz Berlina u razdoblju 1992. - 1996. godine

Migracije u Berlinu/ Godina	Migranti (st.)				
	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
Odlazak iz Berlina	6477	10978	16650	22369	27993
Zapadni Berlin	2915	5526	8052	10748	13401
Istočni Berlin	3562	5452	8598	11621	14592
Dolazak u Berlin	5684	6414	6898	7847	9234
Zapadni Berlin	1995	2773	3304	4003	4534
Istočni Berlin	3689	3641	3594	3844	4700
Ukupni saldo	-793	-4564	-9752	-14522	-18759
Zapadni Berlin	-920	-2753	-4748	-6745	-8867
Istočni Berlin	127	-1811	-5004	-7777	-9892

Izvor: URL 26

Sl.9. Daljnji razvoj Berlina – prikaz centra oko Brandenburških vrata (zelena boja predstavlja zelene površine, dok su crvenom, plavom i žutom bojom označene lokacije političkih institucija i veleposlanstava)

Izvor: URL 29

5. BERLIN KAO GLOBALNI GRAD

Danas kada se želi istaknuti važnost nekoga grada na internacionalnoj ljestvici, često se za taj grad upotrebi izraz da je on globalni grad. Pa ipak, nisu svi važniji gradovi globalni te prije klasificiranja grada kao takvoga, treba pažljivo razmotriti smije li se grad takvim prozvati te koliki je opseg njegove važnosti. Globalnim gradom smatraju se prvenstveno glavni čvorovi svjetske ekonomije. Istina je da Berlin danas ima važnost veću od one na samo nacionalnoj razini, no odnosi li se to na regionalnu, europsku ili pak svjetsku razinu? Činjenica je kako klasifikacija nekog grada kao globalnog pogoduje njegovom daljnjem razvoju i važnosti.

Prema Kulke (2003), tipične karakteristike globalnih gradova su njihova važnost kao središta internacionalnih financijskih centara i multinacionalnih kompanija, kao centara koji pružaju stanovništvu napredne usluge te kao centri ljudskog kapitala i tehnološki orijentirane proizvodnje. Uz to, središta su internacionalnog prometa. Vresk (2002b) dodaje kako su globalni gradovi povezani međusobnim interakcijama te time čine globalni urbani sistem. Također, neki autori poput Eckardt (2005) ističu kako su oni multikulturalna središta jer u njima postoji široka diversifikacija kultura te podrijetla stanovnika.

Sl.10. Pogled na Berlin s Panoramapunkta na Potsdamer Platzu

Snimila: Ž. Grgić

Radi svega navedenog, analizirat će se pokazatelji kako bi se moglo preciznije odrediti opravdanost kategorizacije Berlina kao globalnog grada.

a) Financijsko središte

Berlin zasigurno nije najvažnije njemačko financijsko središte jer tu ulogu nosi grad Frankfurt na Majni u kojem je sjedište Europske središnje banke, kao i glavna sjedišta većine njemačkih banaka. U Berlinu su osnovane tek podružnice njemačkih banaka, što je zapravo rjeđi slučaj jer se inače većina svih sjedišta nalazi u glavnim gradovima države. Budući da nije niti njemački centar, neupitno je da nije ni ekonomsko središte na nekoj višoj internacionalnoj razini. Ono što je ovdje važno za istaknuti jest da je tomu slučaj kada se govori o razvijenom zapadu, dok Berlin ima određenu važnost kao financijsko središte bivših socijalističkih država.

b) Multinacionalne kompanije

Opet, njemački grad s najviše multinacionalnih kompanija je Frankfurt na Majni (URL 18). Činjenica jest da Berlin danas sve više i više privlači strane ulagače jer se želi razviti kao grad budućnosti kako bi se zaboravila njegova prošlost. Brojni umjetnici dolaze u Berlin upravo zbog slobode koju grad pruža te se on svakako središte kreativnih industrija Njemačke, a i šire te na tome planira svoj daljnji razvoj. Također, i dalje postoje određene razlike u cijenama između lociranja kompanije u Berlin ili u neki grad u zapadnoj Njemačkoj, a tu je i politika koja to isto potiče kako bi se smanjile razlike nastale u drugoj polovici 20. stoljeća. Stoga, iako zasad još nije njemački grad s najvećim brojem multinacionalnih kompanija, moguće je za očekivati da će u narednom vremenu postati.

c) Prometno čvorište

Kad se govori o prometnoj važnosti globalnih gradova, kao glavni pokazatelji uzima se važnost grada kao zračnog i pomorskog prometa jer je tim oblicima prometa moguća najlakša povezanost na većim udaljenostima. Berlin nije smješten na obali mora, stoga se važnost pomorskog prometa automatski isključuje. U pogledu zračnog prometa, on daleko zaostaje za najvećim njemačkim zračnim čvorištem, Frankfurtu na Majni, koji ima godišnji protok putnika od preko 61 milijuna, dok je Berlin u istom periodu (2015. godine) imao 29,5 milijuna putnika (URL 19). U cestovnom i željezničkom prometu je od puno veće važnosti radi razvijene mreže prometnica te radi položaja u geografskom središtu Europe, ali se time samo još više klasificira kao grad regionalne važnosti.

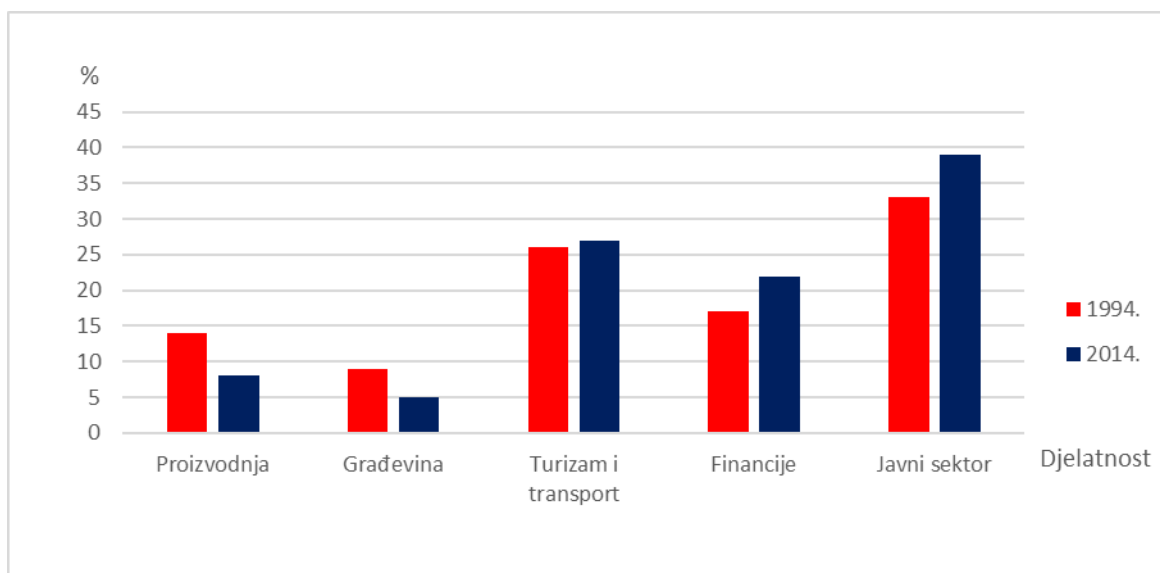
d) Politička važnost

Prema ovom pokazatelju, Berlin je definitivno visoko rangiran kao na europskoj, tako i na svjetskoj razini. Tomu u prilog ide sjedište njemačkog parlamenta u gradu, ali i njegova politička važnost koju je imao u prijašnjim vremenima te koja je ostala i dalje važna.

e) Multikulturalno društvo

I prema ovom pokazatelju Berlin je visoko pozicioniran. Definitivno je grad s iznimno velikim udjelom stranaca te se taj udio u konstantnom povećanju. Prema podacima iz 2015. godine, čak 14.1% stanovnika Berlina nije imalo njemačko državljanstvo (URL 21). Glavnu manjinu čini tursko stanovništvo s gotovo 100 000 stanovnika, dok su određene društvene skupine prostorno raspoređene u pojedinim dijelovima grada. Kreuzberg se ističe kao dio grada s najviše stranaca. Također, grad je 2014. godine rangiran kao drugi najpoželjniji na svijetu među mladom populacijom, iza Toronta, dok je New York na trećem mjestu (URL 22).

Zaključno, Krätke (2000) navodi kako je za daljnji razvoj grada kao današnje europske metropole, a potencijalno budućeg globalnog grada, od iznimne važnosti postaviti kvalitetne zakone koji će poboljšati njegovo ekonomsko stanje kako bi se poboljšala ekonomska i socijalna koherencija jer je to prvi korak napretku.

Sl.11. Usporedba promjena po strukturama djelatnosti u Berlinu 1994. i 2014. godine

Izvor: URL 23

6. ZAKLJUČAK

Gotovo niti jedna svjetska metropola nije imala u prošlosti tako učestale i radikalne promjene koje su mijenjale lice grada. Iako se sveukupno može reći kako je važnost Berlina tijekom povijesti rasla, a raste i danas, neizostavno je sjetiti se mračnijih razdoblja. Unatoč njima, prije razdijeljen grad uspio je to nadići i izdignuti se u danas živahnu europsku metropolu. Razvoj grada potaknut je bio prvo trgovinskom razmjenom s ostalim gradovima Velike Hanze, a sljedeći važniji korak u razvoju grada bila je industrija. Današnji i budući razvoj grada gradi se na povećanju turističkog i prometnog značaja grada – uskoro se treba otvoriti novi terminal zračne luke Berlin Brandenburg, dok se cestovne i željezničke mreže iz godine u godinu proširuju. Grad je ostao od iznimne važnosti u političkom smislu, no poradi događaja iz 20. stoljeća vidljivo je kako velika politička moć koncentrirana u jednom gradu može sa sobom povući razvoj u negativnom, umjesto u pozitivnom smislu te se danas pokušavaju naći drugi oblici razvoja ovoga grada. Zanimljivo je istaknuti kako se posebno ulaže u razvoj kreativnih industrija kako bi se istaknula posebnost i prepoznatljivost grada kao mjesta stapanja različitih umjetnosti i slobode, što je nužno kako bi izbrisala prijašnja negativna konotacija ovoga grada kao mjesta uzastopne kontrole i nadzora vlasti nad građanima.

7. POPIS LITERATURE

- Ahlfeldt, G.M., Wendland, N., 2011: Fifty years of urban accessibility: The impact of the urban railway network on the land gradient in Berlin 1890–1936, *Regional Science and Urban Economics* 41, 77-88.
- Arandjelovic, B., Bogunovich, D., 2014: City profile: Berlin, *Cities* 37 (1), 1–26.
- Azaryahu, M., 1986: Street Names and Political Identity: The Case of East Berlin, *Journal of Contemporary History* 21 (4), 581-604.
- Bernet, C., 2004: The ‘Hobrecht Plan’ (1862) and Berlin’s urban structure, *Urban History* 31 (3), 400-419.
- Borchert, F. i dr., 1987: *Berlin und seine S-Bahn*, Transpress, Berlin.
- Craig, A.G., 1998: Berlin, the Hauptstadt: Back Where It Belongs, *Foreign Affairs* 77 (4), 161-170.
- Dirlmeier i dr., 1999: *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb.
- DK Publishing, 2014: *DK Eyewitness Travel Guide: Berlin*, Dorling Kindersley, London.
- Eckardt, F., 2006: In Search for Meaning: Berlin as National Capital and Global City, *Journal of Contemporary European Studies* 13 (2), 189-201.
- Hofmeister, B., 1990: *Berlin (West)*, Darmstadt, Gotha.
- Horvat, J., 2015: *Moderni grad – ishodišta suvremenog urbanog planiranja*, Arhitektonski fakultet, Zagreb.
- Krätke, S., 2001: Berlin: Towards a Global City?, *Urban Studies* 38 (10), 1777-1799.
- Kulke, E., 2003: Berlin – German Capital and Global City?, *Die Erde* 134 (3), 219-233.
- Nicholson, H., 1929: *The Charm of Berlin*, 120, Der Querschnitt, Berlin.
- Paenhuysen, A., 2010: Berlin in Pictures: Weimar City and the Loss of Landscape, *New German Critique* 37 (1), 1-25.
- Painter, D., 2002: *Hladni rat – povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb.
- Tuathail, G., Dalby, S., 2007: *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb
- Vresk, M., 2002a: *Grad i urbanizacija – osnove urbane geografije*, 5. dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 2002b: *Razvoj urbanih sistema u svijetu – geografski pregled*, 2. prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.

8. POPIS IZVORA

URL 1: Berlin, <https://www.britannica.com/place/Berlin>, 24.4.2017.

URL 2: Climate: Berlin, <https://en.climate-data.org/location/2138/>, 25.4.2017.

URL 3: Geography of Berlin, <http://vakken.groep.be/vakken/03REISEACH/2005/geogr/Geographical%20perspective%20of%20Germany%20and%20Berlin.htm>, 24.4.2017.

URL 4: Berlin Population 2017, <http://worldpopulationreview.com/world-cities/berlin-population/>, 25.4.2017.

URL 5: Atheist Berlin to decide on religion's place in its schools, <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/26/berlin-germany-religious-education-ethics>, 25.4.2017.

URL 6: Berlins historie i overblik, <http://www.berlin-guide.dk/index.php/historien/126-berlins-historie-i-overblik>, 27.4.2016.

URL 7: Politics, Administration, Residents, <http://www.berlin.de/>, 2.5.2017.

URL 8: Die Hanse, <http://www.hanse.org/en>, 2.5.2017.

URL 9: Berliner Luft, <http://bdaugherty.tripod.com/berlin/history.html>, 2.5.2017.

URL 10: Association Berliner Schlosses E.V., <http://www.berliner-schloss.de/en/>, 2.5.2017.

URL 11: Unter den Linden, <http://www.visitberlin.de/en/spot/unter-den-linden>, 2.5.2017.

URL 12: Edict of Postdam, <http://www.britannica.com/topic/Edict-of-Potsdam>, 2.5.2017.

URL 13: The modern classic of the reform university, <https://www.hu-berlin.de/en/about/history>, 14.5.2017.

URL 14: Berlin 1850., <http://cssd-ngo.org/wp-content/uploads/2016/01/296671.jpg?i=1>, 14.5.2017.

URL 15: Hobrecht Building Plan 1862., http://arts.brighton.ac.uk/__data/assets/image/0003/34437/TILO-AMHOFF-BUILDING-PLAN-BERLIN-1862-HOBRECHT.jpeg, 14.5.2017.

URL 16: Kottbuser Tor Berlin, <http://static0.akpool.de/images/cards/36/366063.jpg>, 24.5.2017.

URL 17: Berlin 1905., <https://www.deutsche-schutzgebiete.de/berlin.htm>, 24.5.2017.

URL 18: MNC središta, <https://www.thelocal.de/20160223/german-cities-world-top-10-for-expats>, 7.6.2017.

URL 19: German airports statistics, <https://www.statista.com/statistics/433779/germany-leading-airports-by-passenger-numbers/>, 7.6.2017.

URL 20: Berlin population statistics, https://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_population_statistics, 9.7.2017.

URL 21: Berlin – A Success story, <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjGnNCX0obVAhUJ9mMKHSu3DX8QFgg6MAI&url=https%3A%2F%2Fw>

ww.berlin.de%2Frbmskzl%2F_assets%2Faktuelles%2F2014%2Foktober%2F140911_berlin_erfolgsgeschichte_2014_engl.pdf&usg=AFQjCNGm-LDSNLhai3aCAIp430DpdJagsQ, 13.7.2017.

URL 22: YouthfulCities 2014 Index, <http://www.youthfulcities.com/>, 13.7.2017.

URL 23: Berlin's Economy in Figures, 2015 Issue, <https://www.ihk-berlin.de/blob/bihk24/English/en/downloads/3178106/8435c9f495d401cf57c9109e458e8580/Berlin-s-Economy-in-Figures-2015--1--data.pdf>, 13.7.2017.

URL 24: Sektori Berlina, <http://imgur.com/B6NG57G>, 17.7.2017.

URL 25: Fall of the Wall, <http://www.bankableinsight.com/wp-content/uploads/2014/11/fallofwall.jpg>, 17.7.2017.

URL 26: Der Berliner Wohnungsmarkt, <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/wohnen/wohnungsmarktbericht/pdf/womarktbericht.pdf>, 17.7.2017.

URL 27: Berlin Wall Fast Facts, <http://www.cnn.com/2013/09/15/world/europe/berlin-wall-fast-facts/index.html>, 17.7.2017.

URL 28: Life in West Berlin, <https://www.quora.com/What-was-it-like-to-live-in-West-Berlin-during-the-Cold-War>, 7.8.2017.

URL 29: The Capital City of Berlin - Development, http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/hauptstadt/dokumentation/index_en.shtml, 28.8.2017.

URL 30: James Hobrecht, <https://www.dhm.de/lemo/biografie/james-hobrecht>, 4.9.2017.

URL 31: die Bauordnung, <http://www.duden.de/rechtschreibung/Bauordnung>, 4.9.2017.